

**Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет
Кафедра педагогіки та освіти**

**ОСВІТНІЙ МЕНЕДЖМЕНТ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Випуск 6

Маріуполь – 2018

президента України від 9.02.2016 р. №42/2016. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U042_16.html (дата звернення 01.06.2018).

13. Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту : Указ Президента України 28.09.2004 р. № 1148/2004. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1148/2004> (дата звернення 01.06.2018).

14. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T172145.html (дата звернення 01.06.2018).

15. Про фізичну культуру і спорт. Закон України 24.12.1993 р. № 3808-XII (Із змінами, внесеними згідно із Законами від 6.06.2017 р. № 2080-VIII, від 18.01.2018 р. № 2273-VIII). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T380800.html. (дата звернення 01.06.2018).

УДК 372.881.1

Нетребя М.М.,
Маслова Г.М.

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ: ДОСВІД РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

***Анотація.** У роботі розглядаються питання та способи ефективного формування мовленнєвих компетенцій школярів у системі освіти Республіки Польща в умовах білінгвізму на прикладі польської та української мов. Автор досліджує передумови та умови формування полікультурної особистості, методологію ефективного формування мовленнєвих компетенцій школярів-білінгвів, дає роз'яснення поняттям «білінгвізм» та «мовленнєва компетенція».*

***Ключові слова:** білінгвізм, двомовне навчання, інтерференція, лексична відповідність, мовленнєва компетенція, полікультурність.*

Постановка проблеми. В даний час, в епоху глобалізації, коли відокремлене існування різних народів і культур стає неможливим, коли йде переосмислення цілей і завдань освіти з позицій нової компетентнісної парадигми, з'являється гостра потреба в вихованні полікультурної особистості.

Розвиток й вдосконалення такої особистості може привести до якісної зміни соціальних умов життя, формування нової культури, що впливає на добробут суспільства. У цих умовах як ніколи підвищується науково-практична значимість вироблення загальної філософсько-світоглядної основи, єдиних принципів, загальновизнаних норм мирного, толерантного, взаємошанобливого співіснування народів, держав, культур, цивілізацій.

Інтеграційні процеси, що відбуваються сьогодні у всьому світі сприяють формуванню полікультурного суспільства, в якому двомовність є нагальною проблемою та вимогою часу. Перед молоддю постає необхідність вивчення однієї з мов міжнародного спілкування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема полікультурного виховання і освіти, формування комунікативної компетентності особистості займає провідне місце в науковій спадщині видатних зарубіжних та вітчизняних вчених. Зокрема визначені науково-теоретичні основи

полікультурної освіти у роботах А. Аракеляна, В. Борисова, А. Гуренко, Н. Данилевського, А. Дмитрієва, В. Єршова, А. Ковальчука, Т. Менської, В. Ніке, Дж. Пайка, К. Слітера, О. Сухомлинського, М. Хайруддинова, Ю. Яковця); специфіка полікультурного, мовного виховання школярів на засадах особистісно-орієнтованого підходу у роботах В. Бойченка. У дослідженнях Дж. Бенкса, С. Беннет, А. Джуринського, А. Ковальчук, І. Лощенової, З. Малькової полікультурна освіта розглядається як виховання соціальних, комунікативних і емпатичних умінь учнів.

Мета статті. Метою даної наукової розвідки є з'ясування деяких методологічних особливостей під час формування мовленнєвої компетентності учнів польських загальноосвітніх закладів в умовах польсько-українського білінгвізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовленнєва компетентність – складова комунікативної компетентності, діяльність людини, спрямована на розуміння або створення тексту (усного чи писемного), що здійснюється в процесі мовленнєвої діяльності. Її сформованість передбачає наявність в учня умінь виконувати мовленнєві дії відповідно до комунікативних умов і мети спілкування. Процес формування і розвитку мовленнєвої компетентності передбачає опору на психолінгвістичне розуміння двомовності [2, с. 117].

Білінгвізм (двомовність) як явище трактують неоднозначно: існують декілька підходів до визначення цього поняття, тож, аналіз наукової літератури дозволив виокремити такі, як соціолінгвістичний, лінгвістичний, функціональний. Соціолінгвістичний розглядає соціальну взаємодію мовних спільнот: білінгвізм (двомовність) досліджується як явище співіснування двох мов у межах одного мовленнєвого колективу, що використовує ці мови у відповідних комунікативних сферах залежно від соціальної ситуації та інших параметрів комунікативного акту. Розуміння білінгвізму з лінгвістичних позицій передбачає визначення поняття «білінгв» – людина, що володіє (на певному рівні) двома мовами, тобто індивід, який використовує дві мовні системи для спілкування з метою спілкування, таким чином, свідомість людини спрямована на зміст висловлювання, а форма є тільки засобом. З огляду на це, білінгвізм визначається як однаково вільне володіння двома мовами, коли рівень знань другої мови наближається до рівня знань першої. Третій – функціональний – підхід передбачає розгляд білінгвізму як альтернативне використання двох або більше мов одним і тим самим індивідом [2, с. 116].

Одним із актуальних питань білінгвізму є його вплив на формування і розвиток мовленнєвої компетентності відносно другої мови.

Розглядаючи проблеми двомовного навчання, слід зосередити увагу на змісті термінів «білінгвізм (двомовність)», «білінгвальна освіта», «білінгвальне навчання». Також у науці існує думка, що білінгвізм – це поперемінне користування двома мовами.

Поняття «білінгвальна освіта» розглядають як цілеспрямований процес залучення до світової культури засобами рідної та іноземної мов, коли іноземна мова виступає як спосіб пізнання світу спеціальних знань, засвоєння

культурно-історичного та соціального досвіду різних країн та народів. Сам феномен «білінгвальна освіта» є високоорганізованою системою, яка виступає як ціннісно-змістовна єдність двох взаємопов'язаних підсистем: дидактичної (білінгвальне навчання) і виховної (полікультурне виховання), які мають одні культурно-ціннісні орієнтири [2, с. 116]. У сучасній педагогічній літературі виділяють «культурний (шкільний) білінгвізм», що є наслідком формального (шкільного), систематичного навчання, в результаті якого учень набуває додаткових мовленнєвих компетенцій стосовно другої мови.

Білінгвальне навчання – це взаємопов'язана діяльність викладача і учнів в процесі вивчення окремих предметів чи предметних областей засобами рідної та іноземної мови, в результаті якої досягається синтез певних компетенцій, які забезпечують високий рівень володіння іноземною мовою та глибоке засвоєння предметного змісту [2, с. 117].

У Польщі під «двомовним навчанням» розуміється не тільки вивчення національними меншинами та етнічними групами ряду предметів польською та рідною мовами, а ще й в останні роки стає поширеною освіта, яка здійснюється польською та іноземною мовами, так зване «Інтегроване мовно предметне навчання», яке є одним з пріоритетів європейської мовної політики. Європейська комісія з метою пропагування багатомовності заохочує країни-члени ЄС застосовувати двомовне навчання у своїх майбутніх реформах освіти. Також, Європейська комісія висловлює побажання, щоб кожний громадянин Європейського Союзу вмів на практиці користуватися принаймні двома мовами, окрім його рідної мови [4]. Тобто основи для впровадження двомовних шкіл розглядаються в більш широкому, європейському контексті.

У Республіці Польща двомовне навчання запроваджено з 1991-1992 навчального року (з 1991 – французькою мовою, з 1992 року – іспанською та німецькою мовами, а згодом – англійською). Сьогодні в країні працюють понад 100 шкіл з двомовним навчанням.

Білінгвальна освіта в Республіці Польща означає, що вибрані шкільною адміністрацією навчальні предмети (не більше 3-х) викладаються польською та іноземною мовами (іноземною – 6 годин на тиждень). Це можуть бути предмети фізико-математичного, природничого, гуманітарного й інших напрямів (наприклад, математика, історія, біологія, географія, фізика, фізкультура). Метою цієї освіти є навчання іноземної мови на рівні наближеному до рівня володіння рідною мовою. Іноземна мова стає засобом передачі знань з окремого предмета [4].

Двомовне навчання можна розглядати у різних аспектах: лінгвістичному (формування загальної компетенції у використанні, наприклад, англійської мови, навчання презентації або усної комунікації англійською мовою), культурному (накопичення міжкультурних знань, розвиток умінь міжкультурної комунікації), навчальному (можливість отримання додаткової інформації, доступ до спеціальних термінів іноземною мовою, посилення мотивації учня, урізноманітнення методів і форм шкільної практики, отримання міжнародних сертифікатів).

За рапортом «Двомовна освіта в Польщі» існують 4 моделі двомовних шкіл: 1) модель А – заняття відбуваються головним чином іноземною мовою, 2) модель В – заняття проходять частково іноземною, а частково польською мовою, 3) модель С – заняття з обмеженим уживанням іноземної мови, 4) модель D – заняття із несистематичним уживанням іноземної мови. Різниця у виборі моделі залежить як від навчального предмета, так і від рівня володіння учнями іноземною мовою. Двомовне навчання в польській школі передбачає проходження 3 рівнів оволодіння іноземною мовою: перший рівень передбачає елементарні знання з іноземної мови (відповідає рівню А1-А2 згідно з європейськими стандартами), другий рівень означає самостійність у використанні отриманих знань (відповідає рівню В1-В2), третій рівень передбачає компетентне знання іноземної мови (відповідає рівню С1 або навіть С2) [4].

Двомовне навчання вимагає також від учителів не тільки знання іноземної мови, а й методики викладання навчального предмета іноземною мовою. Підготовка вчителів до роботи в школах або двомовних класах здійснюється з 2009 року «Центром розвитку освіти» (Ośrodek Rozwoju Edukacji) разом із Центральним осередком шкільної освіти за кордоном.

Випускники двомовних шкіл удосконалюють мовленнєві навички у вищих навчальних закладах, після закінчення яких їм видається подвійний диплом. Це, у свою чергу, надає їм можливості навчання й отримання вигідної роботи в Європейському Союзі. Впровадження двомовного навчання в загальноосвітні заклади Республіки Польща сприяє формуванню всебічно розвиненої, високоосвіченої, конкурентоспроможної польської молоді.

З огляду на українську освіту в Польщі слід відмітити, що на даний момент на території Республіки Польща працює 11 шкіл: Початкова школа в Білому Бору – Західнопоморське воєводство; Початкова школа у Перемишлі – Підкарпатській провінції; Початкова школа в Бартошице – Вармінсько-Мазурське воєводство; Середня школа в Білому Бору; Морська середня школа в Бартошице; Молодша середня школа в Легниці – Нижня Сілезія; Молодша середня школа в Перемишлі; Середня школа в Білому Бору; Середня школа в Легниці; Середня школа в Перемишлі; Середня школа в Гурово-Ілаєцькому – провінція Вармінсько-Мазурське. Окрім діючих україномовних шкіл у Польщі, проводяться заняття з додатковим вивченням української мови в початковій школі в м. Бані-Мазурське (Вармінсько-Мазурське воєводство) та провінції Бельсько-Подляській. Також українській мові навчають також у Центрі вивчення української мови: його було спочатку створено через невелику кількість дітей та молоді, адже неможливо було ще на той момент створювати окремі класи та школи. Це, як правило, міжгалузеві або міжкласові групи, що складаються з учнів різних класів, шкіл, часто міст. В даний час навчальні центри працюють у 95 населених пунктах Польщі та об'єднують більшість українських дітей та молоді.

Українська мова вивчається на основі детального положення, що регулює викладання національної мови національних меншин у Польщі, розробленого та виданого Міністерством національної освіти та спорту. Концепція проекту

відповідає пріоритетам Союзу українців у Польщі та його колективним членам, зокрема Українському суспільству вчителів. Це також відповідає соціальним потребам української національної меншини в Польщі.

Провідною компетентністю дисципліни «Українська мова» у польських школах є комунікативна, формування і розвиток якої має відбуватися з урахуванням можливостей та інтересів учнів. Оволодіння цією компетентністю дає змогу успішно користуватися усіма видами мовленнєвої діяльності у процесі спілкування в усній і писемній формах. Враховуючи це положення, основною визначається мовленнєва лінія, змістом якої є розвиток й удосконалення вмінь та навичок аудіювання, читання, говоріння й письма.

Формування мовленнєвої компетентності має відбуватися у різних комунікативних площинах: учень – вчитель, учень – учень, учень – батьки, учень – друзі поза школою, учень-медіа-простір. Отже, з огляду на зазначені площини, учасники комунікації мають здійснювати спілкування обома мовами. Особливий вплив на формування мовленнєвої сфери польськомовних дітей українською мають складові медіа-простору – преса, радіо, кіно, телебачення і, нарешті, Інтернет. Таким чином, процес опанування українським мовленням у школах з польською мовою навчання значною мірою обумовлюються ситуацією білінгвізму, що побутує у комунікативному просторі населення заходу України.

Дослідники проблеми щодо навчання іноземній мові в загальноосвітніх закладах, яке пов'язане з проблемою білінгвізму, вважають, що основою успішного навчання дітей іноземній мові є урахування специфіки їхніх психофізіологічних можливостей. Наявність у свідомості дитини-білінгва процесів порівняння та зіставлення іноземної та рідної мови дозволяє оволодіти обома мовами за той самий час, впродовж якого одномовний учень засвоює матеріал рідної мови.

В період шкільного віку діти опановують складні мовленнєві механізми, які керують формуванням мовленнєвої компетенції іноземної мови. Ця діяльність може входити в іншу, більш широку: ігрову, трудову, пізнавальну тощо. Разом з тим вона може бути повністю самостійною діяльністю, оскільки у дитини існує специфічна потреба у вираженні думок та отриманні мовленнєвої інформації. Ця потреба характеризується як комунікативно-пізнавальна.

Мовленнєва діяльність виявляється у процесі спілкування і є елементом широкої та багатокомпонентної системи соціальних взаємодій школярів як членів різновікової групи. Набуття мовленнєвих компетенцій впливає на якість процесу спілкування, суттєво збагачуючи та ускладнюючи його. Це їм дає можливість брати участь у різних видах предметно-практичної діяльності.

У процесі комунікативного навчання іноземній мові здатність школярів спілкуватися цією мовою забезпечується формуванням комплексу мовленнєвої компетенції, зміст якої групується навколо значеннєвих категорій, які вказують на те, що має знати та вміти учень, та визначається як: лінгвістична компетентність – знання лексичних одиниць, володіння загальними правилами, за допомоги яких лексичні одиниці об'єднуються в

змістовну фразу; соціолінгвістична компетентність – здатність використовувати та будувати мовні форми відповідно до ситуації; стратегічна компетентність – здатність застосовувати вербальні і невербальні стратегії для компенсації незнання правил; соціокультурна компетентність – знайомство з соціокультурним контекстом, у якому використовується мова; соціальна компетентність – бажання взаємодіяти один з одним, використовуючи мову [4].

Вивчення і навчання української мови на базі польської відбувається більш швидко і ефективно за умови слідування та дотримання певних принципів навчання, одним з яких є принцип когнітивного навчання та вивчення мови. Йдеться про свідоме використання тими, хто навчається, переваг взаємодії рідної та іноземної мови в умовах білінгвізму, про перенос наявних знань, умінь та навичок рідної мови у сферу навчання іноземної (української). Сферою зіставлення можуть бути як навчальні вміння, так і мовні явища та мовні і мовленнєві навички.

Металінгвістичні здібності, які були розвинені під час вивчення іноземної мови, дозволяють свідомо використовувати мовні засоби. Цей процес охоплює всі лінгвістичні рівні мови і створює можливості як для позитивного переносу, так і для інтерференції з боку рідної мови. Тож, маючи досвід вивчення рідної мови, учні намагаються порівнювати мовні явища, знаходити аналогії, робити висновки

Більше можливостей для позитивного переносу існує між такими мовами, які сприймаються учнями як «психотипологічно» схожі, що має місце в даному випадку (польська та українська). Але слід пам'ятати, що перенос інколи приховує в собі небезпеку того, що учні почнуть використовувати рідну мову у якості моделі навіть там, де вона принципово відрізняється від іноземної. Запобігти цій «надгенералізації» можна, якщо розвивати у учнів чутливість до лексичних явищ і сенсibilізувати їх щодо можливостей і обмежень переносу.

Польська та українська, будучи генетично близькими мовами, які розвинулися з дуже схожих мов, мають багато спільних рис, які можуть бути з успіхом використані в процесі навчання українській. Крім того, їх розвиток в останнє десятиліття характеризуються значним впливом одна на одну, внаслідок чого відбувається проникання у словарний запас української мови полонізмів. Але, з іншого боку, внаслідок того, що мови не контактували та розвивалися незалежно одна від одної, можна стверджувати, що їхні лексичні підсистеми мають забагато відмінностей. Ці нюанси також слід враховувати під час організації навчання та формування мовленнєвих компетенцій учнів.

На думку А.Е. Карлинського, між словами у порівнюваних мовах можливі такі відношення з огляду на те, що слово є складною єдністю форми і значення:

- співпадає форма і значення слів в обох мовах;
- співпадає форма слів, значення не співпадає;
- співпадає значення слів, форма не співпадає;
- не співпадають ані форма, ані значення слів [3, с. 5-7].

Тобто, у даному випадку, при зіставленні польської та української мов існують слова, які співпадають за звуковою чи графічною формою і значенням, і тому викликають лексичної інтерференції. І це є позитивним і вдалим моментом під час навчання польськими школярами української мови, але й існують і, навпаки, випадки, коли у слів існує різний обсяг значень, що слугує об'єктивним обґрунтуванням лексичній омонімічності.

Розроблена типологія Л.С. Бархударова лексичних міжмовних відповідностей є основним й ґрунтовним положенням для порівняльного аналізу лексичних підсистем в даному випадку польської та української мови для вивчення останньої на території Республіка Польща. Адже вона виділяє три випадки збігу семантичної структури лексичних одиниць досліджуваних мов: повний, частковий та відсутність збігу, а також збіг на фонетичному рівні, з огляду на графічне відтворення лексем та на морфологічному [1, с. 13].

Розповсюдженим видом міжмовних лексичних відповідностей є часткові відповідності, коли одній лексемі відповідає два або більше значень у слові в іншій мові. З огляду на це визначення, слід відносити до такого типу мовні явища, як «включення» та «пересікання». «Включенням» слід вважати такі відношення між лексичними одиницями, коли коло значень у мові А ширше, ніж семи відповідного йому слова у мові Б [1, с. 16]. Наприклад, укр. «довкола» має те ж саме значення, що й польс. *dookoła* («положення з усіх боків точки, розташованої в центрі»), але, крім того, воно використовується й в контекстах, в яких не можна вживати польську лексему («уживається при означенні предметів, навколо яких відбувається дія або йде мова»).

У випадку «пересікання» між двома словами існує лише частковий збіг значень: укр. «позашлюбний» та польс. *«nieślubny»* використовується в значенні «який існує, відбувається, народжений і т. ін. поза шлюбом», але в польській мові ще існує значення «незаконний», тож більшість слів польської мови, які належать до цієї групи, є більш широкими за значенням і їм відповідають в українській мові два-три слова.

Для формування мовленнєвих компетенцій учнів слід включати до такого зіставного аналізу лексичних підсистем прості слова, враховуючи той факт, що про значення складних або похідних слів вони здогадаються, застосувавши певні техніки та стратегії на більш професійному рівні вивчення іноземної мови.

Зазначені лексичні одиниці вказують на повні та часткові лексичні відповідності, які відрізняються на практиці або написанням, або вимовою. Користуючись науковими напрацюваннями Л.С. Бархударова, відповідно до пари мов українська-польська, умовно ці одиниці можна розкласифікувати за 4 групами:

1) слова, які пишуться однаково, але мають різну вимову: укр. коморка / польс. *komórka*, укр. клуб / польс. *klub*;

2) слова, які пишуться по-різному, але вимовляються (приблизно) однаково: укр. місто / польс. *miasto*; укр. спокій / польс. *spokój*; укр. унести / польс. *unieść*; укр. краватка / польс. *krawat*;

3) слова, які пишуться та вимовляються по-різному: укр. заощадити / польс. zaoszczędzić;

4) слова, які пишуться та вимовляються (приблизно) однаково: укр. час / польс. czas; укр. гра / польс. gra; укр. запис / польс. zapis; укр. жаба / польс. żaba; укр. критик / польс. krytyk.

Тож слова 1-ї групи для більш ефективного й швидкого формування мовленнєвої компетенції польських учнів під час вивчення української мови доцільно пропонувати у вправах на читання (тому що вони пишуться майже однаково, за винятком діакритичних знаків польських літер, а вимовляються по-різному), слова 2-ї групи бажано використовувати у вправах на формування безпосередньо лексичної компетенції в аудіюванні; групи слів 3-го типу більш зрозумілі і доцільні при читанні, ніж під час аудіювання; слова 4-ї групи універсальні й рівнозначні як для тренувальних вправ з читання та аудіювання в повній мірі.

Висновки. Отже, між словами польської та української мови існують певні звукові відмінності, які пов'язані з наявністю в польському алфавіті носових голосних, диграфів, та крескованих (пом'якшених) приголосних. Ці відмінності безумовно використовуються повною мірою при роботі з текстами: пропонується знайти українські слова, які б відповідали зазначеним польським. Ефективними є використовувати вправи на знаходження схожих слів у паралельних текстах зазначених мов. Слід враховувати той факт, що звукові відповідності можуть бути надані як допомога та навпаки: простежується пряма залежність від потенціалу групи, адже процес впізнання слів та здогадка про їхнє значення може проходити по-різному. Деякі учні мають змогу самостійно зробити висновки щодо існуючих графемно-звукових відповістей в мовах, іншим потрібна допомога або конкретна вказівка при виконанні завдання.

Виявлені та зазначені лінгвістичні особливості польської та української мов при відіграють важливу роль у формуванні мовленнєвих компетенцій білінгва та сприяють швидкому засвоєнню іноземної мови. Викладачі закладів освіти в Польщі намагаються з самого початку сенсibilізувати учнів до особливостей лексичних одиниць в обох мовах й вдало формують навички аналізу мовних явищ схожих лексичних одиниць, полегшуючи таким чином доступ до нової іноземної мови.

Література

1. Бархударов Л.С. К вопросу о типах межъязыковых лексических соответствий. *Иностранный язык в школе*. 1990. №5. С. 11-17.
2. Бондарчук Т.В. Білінгвальна освіта. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету*. 2011. С. 114-121.
3. Карлинский А.Е. Типология речевой интерференции. *Зарубежное языкознание и литература*. 1980. № 2. С. 3-10.
4. Nauczanie dwujęzyczne. URL: <http://www.codn.edu.pl/>